

УДК 81'22'27

Т. П. Семенюк

ФЕНОМЕН ЗОБРАЖЕННЯ В СИСТЕМІ НЕВЕРБАЛЬНОГО ОФОРМЛЕННЯ ПИСЬМОВИХ ПОВІДОМЛЕНЬ

В статті систематизуються невербальні засоби письмової комунікації, розглядається взаємодія зображувальних елементів з вербальним текстом на матеріалі німецькомовних періодичних видань та титульних сторінок книг.

Ключові слова: невербальні засоби, зображувальні елементи, іконічний знак, зображення.

У центрі досліджень багатьох лінгвістів знаходяться семіотично ускладнені утворення, так звані дво- та полікодові тексти, в структуруванні яких разом з вер-

бальними використовуються також невербальні засоби. Іншокодові вклучення у вербальний текст є предметом дослідження таких учених у галузі лінгвістики, як І. В. Вашуніна, А. Д. Белова, Б. А. Плотніков, С. С. Данилюк, Л. Т. Кияк-Редькович, А. Т. Томчаковський та ін.

Стосовно письмового тексту невербальні засоби визначаються О. Є. Анісімовою як засоби, що існують поряд з графемною системою мови й порушують «прозорість» графічної субстанції мовного вираження. До цього поля входять: графічна сегментація тексту і його розміщення на папері, довжина рядка, шрифт, колір, курсив, типографічні знаки, графічні символи, допоміжні знаки (наприклад: №, %, +), іконічні засоби (малюнок, фотографія, карикатура, рисунок, таблиця, схема, креслення і т. ін.), незвична орфографія слів і розміщення пунктуаційних знаків, формат паперу, ширина полів, а також інші засоби, набір яких не є чітко фіксованим і може варіюватися залежно від типу конкретного тексту [1, с. 7].

Серед невербальних засобів писемної комунікації особливе місце належить **іконічним елементам**, які, на думку О. Є. Анісімової, «утворюють домінанту поля паралінгвістичних засобів тексту» [1, с. 8], виступають як самостійний носій інформації та є самодостатніми для розкриття змісту повідомлення, на відміну від інших елементів невербального оформлення

Вперше термін «іконічний» (icon) був введений американським філософом і логіком Ч. С. Пірсом, який свого часу поділяв знаки на знаки-ікони, знаки-символи та знаки-індекси. З точки зору Ч. С. Пірса, іконічний знак – це знак, який має низку особливостей, притаманних позначуваному об'єкту. Відношення між знаком та об'єктом – це відношення подібності [3, с. 76].

Ч. С. Пірс виокремлює наступні різновиди іконічних знаків: образи (або зображення), метафори, діаграми, схеми, креслення [3, с. 77].

За ступенем візуалізації Б. А. Плотніков розрізняє 3 класи невербальних знаків у писемних текстах: *натуралістичні* (фотографії, малюнки з природи, креслення, схеми), *художні* (картини, малюнки з естетичною цінністю), *художньо – символічні* (карикатури, гротески), *символічні* (знаки – формули)[4, с. 59].

У. Остермайер виділяє ілюстративні зображення, які можна підпорядкувати опозиції «реалістичний – схематичний», «конкретний – абстрактний» (фото, портрети, малюнки, ескізи), логічні зображення (графіки, діаграми) та змішані форми (комікси, інформаційні графіки, метафоричні зображення) [5, с. 5].

Як носії певної інформації (семантичної, експресивної), зображувальні засоби сприяють розв'язанню цілої низки завдань, передусім вони привертають увагу адресата, надають тексту інформаційності, візуалізуючи певні елементи повідомлення, та естетичної значущості. Крім того, орієнтація на наочність допомагає читачеві прискорювати процеси переробки складної інформації, сприяє логічному мисленню та кращому засвоєванню поданої інформації.

Проаналізувавши низку періодичних видань та титульних сторінок книжок німецької літератури, ми відзначили перевагу натуралістичних і реалістичних зображувальних засобів, а саме зображень. Між вербальною та зображувальною частинами текстів встановлюються різні кореляції.

Л. В. Головіна сформулювала три види кореляції тексту та зображення:

- 1) паралельний: зміст тексту та малюнка повністю збігаються;
- 2) доповнювальний (комплементарний): іконічна інформація частково перекриває або доповнює вербальний текст і навпаки;
- 3) інтерпретативний: текст та зображення не пов'язані один з одним за змістом [2, с. 55].

I. Райсманн розрізняє такі види відношень між зображенням і текстом:

1. Надмірність (Redundanz): інформації повністю перетинаються, засоби вербальної та невербальної семіотичних систем зображують той самий факт.

2. Доповнення (Ergänzung): інформація, подана іконічно, доповнює вербальний текст, не перетинаючись при цьому. Загальне ж розуміння полікодового тексту відбувається через сприйняття і тексту, і зображення.

3. Невідповідність (Diskrepanz): інформація у тексті не перетинається із інформацією на зображенні, оскільки йдеться про різні концепти та про зв'язок на асоціативній основі [6, с. 394].

О. С. Анісімова виділяє два види зв'язку між іконічними та вербальними компонентами – відношення взаємо доповнення та взаємозалежності [1, с. 12].

У нашій роботі ми продемонструємо три види кореляцій між іконічним та вербальним кодом повідомлення: взаємодоповнення, взаємозалежності (О. С. Анісімова) та взаємоневідповідності (І. Райсманн).

У відношенні **взаємодоповнення** зображення зрозуміле без слів і може існувати самостійно. Зображення виступає яскравим, пожвавленим, динамічним відображенням тексту, тоді як текст слугує певним логічним підсумком або заголовком до картинки. Вербальний коментар описує зображення, дублюючи його інформацію та виконує додаткову, вторинну функцію і навпаки. Для демонстрації цього виду відношень між іконічними та вербальними компонентами візьмемо книгу Маргарити Успенської і Гельмута Бьорнер «Brieftauben» (див.: *рис. 1*) та обкладинку журналу «Stern» – Die verhungerten Kinder von Biafra (див.: *рис. 2*).

Рис. 1.

Рис. 2.

В обох випадках зображення зрозумілі без слів і доповнюють вербальні оформлення книги та журналу. Фотографії голубів та виснажених голодом дітей (як іконічні елементи) заповнюють собою весь простір титульної сторінки книги та журналу й без сумніву покликані привернути увагу адресата. Обидва елементи іконічності у вербальних повідомленнях є самодостатніми та зрозумілими й надають текстам ще більшої інформативності, експресивності (див. *рис. 2*) та узагальнювального ефекту.

У відношенні **взаємозалежності** зображення доповнює повідомлення і залежить від вербального коментаря, який визначає його інтерпретацію. Без коментаря суть зображення незрозуміла або може бути неправильно інтерпретована. Часто вербальне повідомлення визначається іконічними засобами, які роз'яснюють його зміст, вносять певні корективи. Проілюструємо такий вид відношень на прикладі книг Моніки Гейфінг «Luna, Duxi und Daisy» (див.: *рис. 3*) та Ханни Гьотце «Kinder brauchen Mütter» (див.: *рис. 4*).

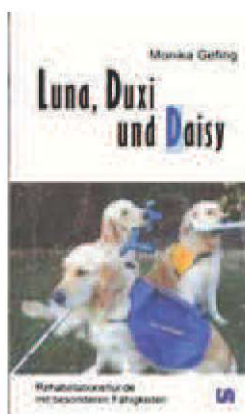

Рис. 3

Рис. 4

Якщо розглядати іконічні елементи в обох випадках, фотографію собак та дівчинку, яка із сумом в очах дивиться у вікно, поза контекстом, то зміст і суть повідомлень не є до кінця зрозумілими та очевидними. Необхідним є звернення до вербальних коментарів «Luna, Duxi und Daisy. Rehabilitationshunde mit besonderen Fähigkeiten» (див.: *рис. 3*) та «Die Risiken der Krippenbetreuung – was die Kinder wirklich stark macht» (див.: *рис. 4*), які інтерпретують зображення. З вербальних коментарів внизу сторінок, які написані маленьким шрифтом, проте несуть чи не основну інформацію, стає зрозумілим призначення собак та предметів поруч з ними (собаки допомагають хворим з обмеженими можливостями відновити своє здоров'я), а також ясним стає зображення дівчинки, яка дивиться крізь вікно дитячого садочка у слід мамі. З іншого боку, не варто недооцінювати важливість зображення. Саме фотографія тварин (див.: *рис. 3*) відразу інтерпретує власні назви Луна, Дуксі та Дейзі та вносить роз'яснення, на які адресат витратив би свій час, намагаючись зрозуміти, що чи кого має на увазі автор книги.

Третій тип відношень між зображенням та вербальними текстом – це відношення **взаємневідповідності**, при якому між змістом вербальної та іконічної частини не має прямих точок дотику, оскільки вони позначають різні концепти. Така кореляція встановлюється на асоціативній основі та сприяє перш за все естетизації повідомлення. Для підтвердження наших слів звернемо увагу на *рисунок 5*.

Рис. 5

Зображення квітки, зокрема соняшника, ніяким чином не фігурує у плані змісту вербального оформлення повідомлення «*Herzlich willkommen. Wir sind gerne für sie da*», проте надає йому яскравості та лаконічності у плані вираження, привертаючи при цьому увагу адресата. Соняшник як символ Сонця, тепла асоціюється з привітністю, гостинністю й успішно корелює з вербальним повідомленням.

Проаналізувавши зображувальні засоби писемної комунікації та встановивши характер кореляції вербальних та зображувальних елементів, ми дійшли до висновку, що іншоемодові включення беруть активну участь в організації повідомлень, виконуючи при цьому різне функціональне навантаження, та є перспективними для подальших наших досліджень.

Література

1. *Анисимова Е. Е.* Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов) : [учеб. пособ. для студ. фак. иностр. яз. Вузов] / Е. Е. Анисимова. – М. : Академия, 2003. – 128 с.
2. *Головина Л. В.* Креолизованный текст : закономерности построения // Речевое общение : цели, мотивы, средства. – М., 1985. – С. 45–88.
3. *Пирс Ч. С.* Начала прагматизма ; [пер. с англ. В. В. Кирюченко, М. В. Колопотина] – СПб. : Лаборатория метафизических исследований философского факультета СПбГУ; Алея, 2000 – 352 с.
4. *Плотников Б. А.* Аverbальные формы письменного текста и их содержание // Б. А. Плотников. О форме и содержании в языке. – Минск : Вышэйшая школа, 1989. – С. 59–60.
5. *Ostermeier Uwe.* Lernen mit Text und Bild. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.lwm.krnc.de/www/de/mitarbeiter/>

6. *Reismann I. Bild im Text – Text im Bild.* [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.unileipzig.de/~fix/Konferenzen/KonferenzenInhaltsverzeichnisBildUndText.pdf>

Semenyuk T. P. The phenomenon of the visual image in the system of non - verbal means of written message

The article is devoted to the systematization of non - verbal means of written communication and the interaction of visual elements with the verbal text in german periodical issues and book - covers.

Key words: non - verbal means, descriptive elements, iconic sign, visual image.

Семенюк Т. П. Феномен изображения в системе невербальных средств письменного сообщения

В статье систематизируются невербальные средства письменной коммуникации, рассматривается связь изобразительных элементов с вербальным текстом на материале немецкоязычных периодических изданий и титульных страниц книг.

Ключевые слова: невербальные средства, изобразительные элементы, иконический знак, изображение.